

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI
SAMARQAND DAVLAT CHET TILLAR INSTITUTI
ROMAN-GERMAN TILLARI FAKULTETI ISPAN VA ITALYAN TILLARI
KAFEDRASI

MUSTAQIL ISH

MAVZU: DANTE ALIGHIERINING "ILOHIY KOMEDIYA" ASARIDA
IJTIMOYIY JARAYONLARNING AKS ETTIRILISHI

Bajardi: Boyhanova B.Sh.

3-03 italyan guruhi talabasi

Samarqand-2017

REJA:

1.	XIII asr oxiri XIV asr boshlarida italyadagi ijtimoiy jarayonlar va ularning adabiy asarlardagi talqini.....	3
2.	XIII asr oxiri XIV asr boshlarida italyan adabiyotining buyuk namoyondasi Dante Alighieri hayot va ijodi	12
3.	Dante Alighieri asarlari va ularning o'ziga xosligi.....	13
4.	Dante Alighierining "Ilohiy komediya" asarida yoritilgan asosiy g'oyalar ..	16
	XULOSA.....	21
	FOYDANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.....	23

1.1 XIII asr oxiri XIV asr boshlarida italyadagi ijtimoiy jarayonlar va ularning adabiy asarlardagi talqini.

XIV asrning 2-choragidan dastlab Italiyada kapitalistik munosabatlarning kurtaklari ko`zga tashlana boshlaydi. Ayni shu davrdan uning mafkurasi sifatida Renessans harakati ham yuzaga keladi. “Renessans” frantsuzcha so`z bo`lib, “uyg`onish” degan ma`noni bildiradi. Bu harakat feodalizm tuzumi va katolik cherkoviga muxolifotda bo`lib, ular bilan g`oyaviy kurash jarayonida rivojlandi. Renessans Evropaning boshqa mamlakatlarida XV asrning o`rtalarida yuzaga keldi va XVII asrga qadar davom etdi. Bu harakat shaxs erki, uning ozodligini bosh maqsad qilib olgani, sababli uning vakillari o`zlarini gumanistlar deb atadilar. Ma`lumki, lotincha, “gumanist”- so`zi “insoniy” degan ma`noni ifodalaydi. Shu tariqa Renessansning ilk vatani Italiya, uning ilk shoiri esa Dante Alig`eri bo`ldi. Dante Alig`eri ijodi bilan O`rta asrlar adabiyoti yakunlanadi va Renessans adabiyoti boshlanadi.

***Yodda tuting!** Evropa Uyg`onish adabiyoti quyidagi davrlarga bo`linadi:*

XIV-asr-birinchi davri.

XV -asr-ikkinchi (gumanizmning gullab yashnagan davri.)

XVI-asr-Renessaning so`nish davri.

XIII va XIV asrlarda ijod qilgan va adabiyotga ulkan hissa qo`shgan adiblar Dante Alighieri, Jovanni Bokkachcho va Franchesko Petrarkalardir.

Franchesko Petrarka (1304-1374) yirik olim notiq va shoir. U butun hayoti davomida qadimiy (antik) adabiyot yodgorliklarini o`rgandi.

Tsitseronning xatlari va 2 ta ma`ruzasini topdi. Qadimiy avtorlardan TSitseronni «o`z otam» asar Vergiliyning o`z og`am deb atadi. YUnon tili bilan shug`ullanadi. Agar Dante o`z asarlarini ital`yan tilida yozgan bo`lsa, Petrarka asosan lotin tilida ijod qildi. Chunki lotinni u asosiy adabiy til hisoblar edi. Petrarkaning lotin tilida yozgan asarlarini 2 guruhga: Poetik va ahloqiy-falsafiy asarlarga bo`lish mumkin. Lotin tilida yozilgan «Afrika» dostoni (1338-1342) Rim yozuvchisi Vergiliyning «Eneida» dostoniga taqlid qilish asosida dunyoga kelgan. 9

qo`shiqdan iborat ushbu asar tugallanmagan. Dostonda Afrikani zabt etgan Rim milliy qahramoni Stsipionning g'alabalari tasvirlanadi.

Petrarkaning «Mashhur kishilar haqida», «Unitilmaydigan narsalar haqida» nomli tarixiy asarlari ham bor. Birinchi kitobda Rimning mashhur kishilari (Aleksandr Makedonskiy, Gannibal') biografiyasi tasvirlanadi. Ikkinchisida ilgari yashagan avtorlarning asarlaridan parchalar, misollar va hikmatli so`zlar keltirilgan.

Petrarka uchun ital'yan tilida yozilgan asarlari unchalik katta ahamiyat kasb etmagan bo'lsada, u keyinchalik ital'yan tilidagi she`rlari bilan shuhrat qozondi. SHoir nafaqat Italiya adabiyotida balki butun Evropa she`riyatida o`ziga xos yangi yo`l, uslub yaratadi.

Provans, ital'yan shoirlari va Dant'e singari u ham sevgi lirikasi bilan shug'ullanadi. Petrarka o`z sevgilisini Laura deb ataydi. U haqida faqatgina 1327 yil 6 aprelda uchratib qolganini va oradan yigirma yil o`tgandan so`ng Laura vafot etishiganini ma`lum qiladi xolos. Unga bag'ishlangan she`rlarini «Kantson'eri» («Qo`shiqlar kitobi») deb ataydi.

Keyinchalik «Madonna Lauraning hayoti» va «Madonna Lauraning vafoti» degan ikki qismga bo`lgan. To`plamda 317 sonet va yigirma to`qqiz kantson (she`r) bor.

Jovani Bokkachcho (1313-1375) Uyg'onish davrining etuk olimi va adibidir. Bokkachcho Florentsiyalik savdogar va frantsuz ayolining nikohsiz farzandi bo`lib, Parijda tug`ilgan. Onasi vafotidan so`ng Florentsiya va Neapolda o`sib ulg`aydi.

1338 yili «Filokolo» romani yaratildi. 1339 yilda esa antik syujetga asoslangan «Tezeida» dostoni yozib tugallandi. 1348 yilda Evpopa adabiyotidagi ilk psixologik asarlardan bo`lgan prozada yozilgan «F'yametta» qissasini tugatdi. YOZuvchi unda sevgilisi tashlab ketgan ma`shuqani xis-tuyg'u va ruhiy azoblarini ustalik bilan tasvirlaydi.

«***Dekameron***» (1352-1354). Xalq og'zaki ijodining eng yaxshi namunalari va antik adabiy meroslarini o`rganish, ulardan ijodiy foydalanish natijasida Bokkachcho novella janrini yangi, yuqori bosqichga ko`tardi.

U novella janriga yangi, gumanistik mazmun, realistik xarakter kiritishi bilan, uni «tuban» janrdan «yuqori» janrlar qatoriga ko`tardi. Yozuvchi hikoyalarning maqsadi o`quvchining ovutish va qiziqtirishgina bo`lmay, balki kishilarga yangi ong, madaniyat va go`zallik idealini singdirishdan iborat bo`lmog`i ham kerak, deb biladi.

1348 yili Florentsiyada o`lat kasali tarqalib, epidemiya sog` qolgan kishilarni xulq-atvoriga ham ta`sir etmay qolmadi. O`rta asr diniy urf-odatlar, narigi dunyo azoblari haqida uydirmalar yanada avjiga chiqdi. SHunday og`ir sharoitda Bokachcho «Dekameron» asarini yaratdi.

Asarda 100 ta novella bor. Novellalarning biri ikkinchisiga maxsus ulovchi hikoyalar vositasida bog`lanadi. Asar o`lat kasali tarqalishini tasvirlashdan boshlangan. Florentsiyalik yigit va qizlar (7 ta qiz va 3 ta yigit) shahardan chiqib ketib, bog`i eramga borishib, o`lat va vahimani aql-idrok bilan engishga intiladilar. («Dekameron» - yunon tilidan o`n kunlik degan ma`noni anglatadi). 10 kunda 100 novella eshitiladi. Har kungi o`tirishni boshqarish uchun qirol yoki qirolicha saylanadi.

Chin sevgini kuylash, feodal-dvoryan tabaqalari urf-odatlarini qoralash, ko`plab ruhoniylarni buzg`unchiliklarini ochib tashlash, oddiy kishilarni xarakterini ma`qullash novellalarning asosiy mavzusidir. Novellalarda ishq-muhabbat mavzusi katta o`rin egallaydi. Masalan, beshinchi kunning, 1-novellasida sevgining ijodkor, ilohiy kuchi haqida hikoya qilinadi. Novellaning syujeti quyidagicha: Kipr orolida Aristipp degan kishi yashagan. Uning o`g`illaridan biri Golezo baland bo`yli qomati kelishgan, ammo tentaksimon yigit bo`ladi. Mullimlarning nasihatlari ham, otasining kaltaklari ham unga ta`sir qilmaydi. Kishilar uni CHimone («hayvon») deb ataydilar. U otasining buyrug`i bilan qishloqdagi xizmatkorlar orasida yashaydi. Bahor kunlarining birida CHimone chashma yonida uxlab yotgan efigoniyani ismli qizni ko`rib, unga maftun bo`lib qoladi. U otasi oldiga borib, unga ham akalari kabi kiyim qilib berishini so`raydi. Visolga erishish istagi tez orada uni savodli va odobli yigit bo`lishga majbur etadi. Musiqa va ashula, harbiy mashqlarni o`rganadi va nihoyat efigoniyaning visoliga etishadi.

Muhabbat - insonlarni hayvoniy dag'allikdan holi qiluvchi, g'aflat uyg'usi bosayotgan aqllarni hushyor etuvchi kuch ekanligini tasvirlash Uyg'onish davrini asosiy belgisidir.

Asardagi asosiy g'oyalar antiklerikal yo`nalishdadir, ya`ni eski diniy urf-odatlardan erkin muhabbat ustun chiqadi. 6 kunning 10-novellasida cherkovdan chiqqan Chipollaning kirdikorlari fosh qilinadi. CHipolla odamlarni laqillatib yuradi. Bir kuni u dehqonlarga farishtaning patlarini ko`rsatmoqchi bo`ladi. Ikki masxaraboz, qutidagi to`tining patlarini olib, o`rniga ko`mir solib qo`yadi. CHipolla xalqqa patni ko`rsatmoqchi bo`ladi ammo qutidan ko`mir chiqadi, lekin u o`zini yo`qotmaydi, bu avliyo Lavrentiy kuydirilganidan so`ng qolgan, «ko`miri» deb, odamlarning kiyimlariga xoj solib, ularni laqillatib, yanada ko`proq sadaqa yig'ib oladi.

Bokachcho kichik xajmdagi xikoyalari orqali o`sha davr hayotining turli manzaralarini realistik aks ettirishi bilan qadrlidir. U novellalar tiliga katta e`tibor bergan bo`lib, ular qisqa va yorqin obrazlidir. XIV, XV, XVI asr Italiya novellistlari Bokachcho asarlarining tilidan o`rganadilar.

Jovanni Bokkachcho (1313 – 1375 yillar) Dante va Petrarkalarni o`z ustozlari deb bilardi. U garchi Dante va Petrarka darajasida shon-shuhrat topolmagan bo`lsa-da, novella janrini shakllantirgan adib sifatida tarixga kirdi. Xuddi shu orqali Bokkachcho ijodida Italiyan uyg'onishining birinchi, demokratik davri uning chuqur xalqona ildizlari bilan bevosita va to`la aks etdi. Bokkachchoning g'oyaviy va ijodiy taraqqiyotini uning ilk roman va dostonlarisiz anglab olish mumkin emas. Bular "Filakolo" (1338), "Filostrato" (1338), "Tezeida" (1339), "Ameto" (1341), "F'ezalon parilari" (1345 – 1346), "F'yametta" (1348) asarlaridir. Bu asarlar Jovanni Bokkachchoning shoh asari bo`lgan "Dekameron" novellalar to`plami (1352 – 1354)ni nafaqat g'oyaviy mazmun, balki badiiy shakl jihatidan ham tayyorladi. Masalan, Bokkachcho "Filakolo"dayoq kiritma hikoyalar usuliga murojaat qilgandi. "Dekameron" Yunoncha 10 kunlik degan ma`noni bildirib, adib darhaqiqat 10 kunlik voqealarni qalamga oladi. Asar tarixiy asosga ega bo`lib, 1348 yilda Florentsiyada dahshatli o`lat kasali tarqaladi. Juda ko`p kishilar yostig'ini quritgan bu ofat kishilar ruhiyatiga ham ta`sir o`tkazmay qolmaydi. O`rta asr diniy urf-odatlari, narigi dunyo

azoblari haqidagi tasavvurlar yana avjiga chiqadi. Shunday vaziyatda Bokkachcho yangi fikrlarni targ'ib qiladigan kitob yaratishni mo'ljallaydi va "Dekameron" timsolida bu ijodiy niyatini amalga oshiradi. Asar syujeti o'latning tarqalishi ekspozitsiya bilan boshlanadi. Mana shunday bir sharoitda 7 nafar yosh qiz va 3 nafar yigit Florentsiya yaqinidagi eram bog'iga chiqib ketadilar. Ular har kuni o'z ichlaridan bir kishini qirol yoki qirolicha qilib saylab o'z vaqtlarini xushchaqchqlik bilan o'tkazadilar. Bir kunda o'n kishi o'nta hikoya aytadi va bu erda o'tkazilgan 10 kun mobaynida ular soni 100 taga etadi. Bu hikoyalar novellalar shaklida qoliplovchi hikoya ichiga kiritilib, Apuleyning "Metamorfozalar" romani tipidagi asar yuzaga keladi. N.Komilovning "Tafakkur karvonlari" asarida bu novellalardan 87 tasi syujetining Sharqona ildizlari haqida ma'lumot beriladi. Bokkachcho bu asarga kirgan novellalarda Renessans ruhiga mos tarzda real hayotdan zavqlanish g'oyasini ilgari suradi.

1.2 XIII asr oxiri XIV asr boshlarida italyan adabiyotining buyuk namoyondasi Dante Alighieri hayot va ijodi

Italiya Uyg'onish davri adabiyotini o'rganish Florentsiyalik mashhur adib Dant'e Alig'eri (1265-1321) ijodidan boshlandi. U ikki katta davr oralig'ida yashab ijod qildi. «... U o'rta asrning eng oxirgi va shu bilan birga yangi zamonning eng avvalgi shoiri edi».

Dante XIII-XIV asrlarda Italiyaning asosiy madaniy markazi bo'lgan Florentsiyada tug'ildi. U poeziyaga erta berilib, lirik she'rlarini Provans shoirlarining Italiyadagi izdoshlari ta'sirida yaratdi.

O'rta yer dengizi sohillarida joylashgan va o'sha davrda ilg'or mamlakat hisoblangan

Shoirning sevgilisi Beatrichega bag'ishlangan she'riy to'plami «Yangi hayot» deb ataladi (1283-1292) va 30 ta she'rni o'z ichiga oladi. She'rlar xronologik tartibda joylashgan. She'rlarning mazmuni nasriy xikoyalar, falsafiy izohlar bilan sharhlanadi.

Shoir 9 yoshga kirganda o'ziga tengdosh Beatricheni uchratadi va uni sevib qoladi. To'qqiz yildan so'ng ular yana uchrashadilar. Qizning ochiq chehra bilan ta'zim qilishi shoirni hayajonga soladi. O'sha kuni shoir tush ko'radi va bu tushni

birinchi sonetida tasvirlaydi. Beatriche obrazi shoirni doimo ilhomlantiradi. «Yangi xayot» G'arbiy Evropa adabiyotidagi birinchi avtobiografik qissa hisoblanadi. Bunda Dante sevgan qalbning nozik ruhiy kechilmalarini ustalik bilan tahlil qila olgan.

Dante Beatriche vafotidan so'ng ilmiy-falsafiy masalalar bilan shug'ullanadi. 1307-1308 yillari o'zining mashhur «Ziyorat» traktatini yaratadi. 1305 yil roman tilshunosligi bo'yicha dastlabki tadqiqot - «Xalq nutqi haqida» degan risolani yozadi.

«Ilohiy komediya» – Danteni dunyoga mashxur qilgan asari. U o'z asarini «Komediya» deb atagan. O'rta asrlarda qayg'u, g'am bilan boshlanuvchi va yaxshilik, xursandchilik bilan yakunlovchi har qanday asarni «Komediya» deb atashgan. Asar o'rta asr diniy-cherkov adabiyoti ta'siridan ham xoli emas, (allegoriya) simbolika. Asarda uchraydigan 9 raqami (9 kun, 9-osmon) shoir hayotidagi muhim voqealar bilan bog'liqdir.

Asarga yozuvchi vafotidan so'ng Bokachcho tomonidan «Ilohiy» so'zi qo'shilgan (Badiiy jihatdan yuksak degan ma'noda).

Dante Alig'eri (1265 – 1321 yillar) ijodiy merosi ikki guruhga bo'lib tasniflanadi: 1. Siyosiy – falsafiy asarlar. 2. Adabiy – badiiy asarlar. Uning siyosiy-falsafiy asarlari “Xalq nutqi haqida” (1305 yil), “Ziyofat” (1308 yil), “Monarxiya” (1313 yil) traktatlaridan iboratdir. Dante Alig'eri adabiy-badiiy asarlari esa “YAngi hayot” to'plami hamda “Ilohiy komediya” dostonlaridan tashkil topadi.

II BOB. DANTE ALIGHIERINING “ILOHIY KOMEDIYA” ASARIDA IJTIMOIY JARAYONLARNING AKS ETTIRILISHI

2.1. Dante Alighieri asarlari va ularning o'ziga xosligi

Dantega shuhrat keltirgan birinchi asar 1291-1292 yillarda tuzilgan va Beatrichega bag'ishlangan “Yangi hayot” she'rlar to'plami bo'lib, u Yevropa adabiyoti tarixida birinchi avtobiografik asardir. To'plam nasriy hikoyalar bilan bog'langan 30 ta she'rdan iborat. She'rlar 1283-1291 yillarda yozilgan bo'lib, xronologik tartibda joylashtirilgan. Dantening butun ijodi Beatrice ismli qiz bilan bog'liq. Beatrice shoirning otasiga yaqin kishining qizi bo'lib, to'qqiz yoshli bo'lajak shoir sakkiz yashar qizchani ko'rib, butun umr bo'yi uning maftuni bo'ladi. Beatrice lolarang libosda edi. Shu kundan boshlab Dante ishq ma'budi Amorning bandasiga aylandi. Dante Beatricheni hammasi bo'lib besh marta ko'rgan, xolos. Shoirning unga bo'lgan muhabbati inson haqidagi oliy ideal bilan bog'liq bo'lib, unga uylanishni xayoliga ham keltirmagan, unga uylanishni shakkoklik deb bilgan. Beatrice boshqa odam bilan turmush qurib, 1290 yili 24 yoshida vafot etadi. Shoirning Beatrichega bo'lgan muhabbati keyinchalik ilohiy mazmun kasb etib, Dante ijodining hamma bosqichlarida eng oliy insoniy ideallar timsoli sifatida talqin qilinadi. Oradan to'qqiz yil o'tgach shoir mahubasini ko'chada qordek oppoq libosda uchratadi, qiz shoirga salom beradi. Beatrichening salomi, ta'zimi yosh shoirni mutloq maftun etadi, ruhiga baxt-saodat baxsh etadi. Bundan keyingi bir necha yilni shu uchrashuv ta'sirida o'tkazadi. Uchrashuv kechasi shoir tushida ishq ma'budi Amor olov rangli bulut ichida Beatricheni olib ketayotgani va uxlab yotgan shoirning yuragini unga majburan yedirayotgani va uni osmoga uchirib olib ketayotganini ko'radi. Shoir uyg'onib “Oshiq qalblarga...” deb boshlanuvchi sonetini yozadi. Beatrice vafotidan keyin Dantening ishqqa bo'lgan munosabatida o'zgarish yuz beradi. To'planning birinchi qismida Dante Beatrichega oshiq, uning yagona orzusi mahubasini ko'rish, rohat

bag‘ishlovchi salomini eshitish bo‘lgan, xolos. Shoir Beatricheni eng oliy fazilatlar egasi, iffatli inson sifatida tasvirlaydi. Quyosh borliqqa nur sochganidek, u ham muhabbat, marhamat, mehr-shafqat, fazilat, oliy axloq, odob, umuman insonga xos bo‘lgan eng oliy xususiyatlar nurini sochadi. Eng muhimi bu xususiyatlardan atrofdagilarni bahramand qiladi, ularni axloqiy va aqliy yetuklikka erishuvga chorlaydi:

Go‘zalligini namoyon etib kimning oldidan o‘tsa, U odam poklanadi yoki hayotdan ko‘z yumadi; Kimni u arzigulik deb hisoblasa, Unga yaqinlashsa, uni baxt sarosimaga soladi. Kingaki xushmuomalalik bilan salom bersa, Uning qalbi poklanib, hamma alamlarni esdan chiqaradi, Alloh unga hukmdorlik kuchini bergan: Kimki biror marta uning so‘zini bajarsa yovuzlikda o‘lmaydi.

Beatriche Alloh yaratgan mo‘jiza, unga yaqin bo‘lishni orzu qilish shakkoklik, g‘ayritabiiy orzudir. Dantening “Yangi hayot” to‘plami Yevropa adabiyoti tarixidagi birinchi psixologik asardir. Dante Beatrichening vafotiga mistik ma’no beradi. Isaviya dini ta’limotida borliq “3” raqami asosida yaratilgan (osmon, yer, oraliq), Alloh, Iso ham uchlik (Ota Xudo, O‘g‘il Xudo va xudoning Onasi) asosida vujudga kelgan. Uch marotaba uch to‘qqiz, ya’ni to‘qqiz qavat osmon. Shoir mahbubasining vafotini muqaddas “9” raqami bilan bog‘laydi. Shoir bu raqamni chiqarish uchun Sharq xalqlari yilnomasiga murojaat etadi. Haqiqatdan Qur’onda “9” raqamiga alohida e’tibor beriladi. Islomiy karomati kabi bid’at oqimlar ham “9” ni muqaddas raqam deb hisoblaydilar. Bu o‘rinda koinot sayyora va yulduzlar harakati masalasida Dante Ahmad Farg‘oniyning “Kitob al-harakat as-samoviya va javomi ilm an-nujum” dan foydalanadi.

Dante 1304-1308 yillarda Beatriche xotirasiga bag‘ishlangan ilmiy- falsafiy risolasi “Ziyofat”, filologiyaga oid “Xalq nutqi”, siyosiy qarashlar ifodasi bo‘lmish “Monarxiya” asarlarini yaratdi. “Ziyofat” tuzilishi jihatdan “Yangi hayot” ga o‘xshaydi. Asarda 14 ta kansonani (milliy kolorit saqlanib yozilgan sodda musiqa asari. O‘rta asr Italyan poeziyasidagi lirik she’r), 15 ta nasriy risolani sharhlab berishi

lozim edi. Lekin faqat 3 ta kansona va 4 ta ilmiy–nasriy sharh yozilgan xolos. Ularda o‘rta asr dunyoqarashi, ba’zi o‘rinlarda esa Sharq olimlari, lotin averroistchilari va Isaviya dini ta’limotini Sharqdan kelgan yangi ilmiy ta’limot yutuqlari bilan boyitishga uringan. Buyuk Albert va Foma qarashlari doirasida din, axloq, falakiyot ilmi, odamiylik, ishq, baxt, ruh va ong haqida fikr yuritiladi. Shoir oliy insoniy xususiyatlar, ayniqsa saxiylik, oliyjanoblik haqida fikr yuritar ekan Ibn Sino va G‘azzoliy fikrlariga suyanadi. “Birinchidan, — deb yozadi u, — inson ruh va tanadan iborat; saxiylik ruh bilan bog‘liq. To‘g‘ri bu haqda turli faylasuflar, turli fikrlarni bayon qiladilar. Avitsenna va Algazel ruhlar dastlab yaratishdan fazilatli yoki qabih bo‘ladilar”. Bu fikrni aslida Mansur Halloj aytgan bo‘lib, keyinchalik G‘azzoliy tomonidan takrorlangan. Bu o‘rinda Dante yuqorida aytilganidek Isaviya diniga taalluqli olimlar asarlaridan foydalangan bo‘lsa kerak. Dante inson umrini to‘rt faslga bo‘ladi:

A) Yoshlik: u issiqlik va namlikka monand;

B) Balog‘at: unga issiqligu va quruqlik xos;

V) Keksalik: unda sovuqlik va quruqlik bor;

G) Qartayish: unda sovuqlik va namlik bor.

“Ziyofat” asarining ikkinchi bobida Dante Farg‘oniyga suyangan holda “Zuhra” sayyorasining yil hisobini to‘g‘ri chiqaradi, ya’ni 1168 yer sutkasiga tenglashtiradi. Yoki ikkinchi o‘rinda Yer bilan “Zuhra” sayyorasi o‘rtasidagi masofani Farg‘oniy hisobiga suyangan holda “167 yer radiusi” ya’ni 542750 milga ya’ni 40272050 km ga barobardir deydi. “Yangi hayot” to‘plamida esa Beatriche vafoti kunini ham Farg‘oniy risolasida keltirilgan suryoniy yilnomasi asosida aniqlaydi. Saturnning epitsentrik harakati hisobini chiqarishda ham vatandoshimiz asariga suyanadi.

2.2. Dante Alighierining “Ilohiy komediya” asarida yoritilgan asosiy g‘oyalar.

Dastlabki narigi dunyo haqidagi tasavvur zardushtiylik dinida ishlab chiqilgan bo‘lib, u dunyo jannat, a’rof va do‘zaxdan iborat, vafot etgan insonlar bu dunyodagi

qilmishlariga binoan marhamat yoki jazo topadilar deyilib, unda uchchala qism tafsiloti berilgan edi. Narigi dunyo haqidagi zardushtiylar ta'limoti iudaizm, isaviya va islom dinlari tomonidan umumiy tarzda qabul qilingan edi. Ammo jannat, a'rof, do'zax qanday qurilgan, kimlar qaysi qismga borishga hukm qilinadi, qanday gunohlar uchun qanaqa jazo olinadi, a'rof, jannatga kimlar kiradi, jannat rohati qay yo'sin ekanligi haqida hech qanday ma'lumot yo'q edi. Dantening o'ta boy fantaziyasi narigi dunyoni shunchalik aniq tasvirlab beradiki, jahon adabiyotining biror namunasi, hatto Sharq afsonalari, antik dunyo miflari ham unga teng kelolmaydi. Dante asarini «Komediya» deb atagan, chunki o'rta asrlarda milliy tilda yozilgan va yaxshilik bilan tugallangan har qanday asar, janridan qat'iy nazar komediya deb atalgan. Keyinchalik Bokkachcho asarning mohiyati jihatidan «ilohiy» sifatini qo'shgan. Shundan beri doston «Ilohiy komediya» deb ataladi. Doston narigi dunyoning uch qismini tasvirlovchi «Do'zax», «A'rof», va «Jannat» qismlariga bo'linib, har qismi kantika deb ataladi. Bu atamani dastavval Ibn Sinoning «Urjuza» sini kremonalik Xerardo lotin tiliga tarjima qilganda qo'llab, asarni «Cantica de Medicina» deb atagan. Dante Xerardo qo'llagan atamadan foydalanadi. Doston 100 ta she'rdan iborat. She'rlar uchliklar shaklida yozilgan. Dostonning har uchala qismi hajmi jihatidan bir xil, 33 she'rdan iborat. Shoir o'z homiysi Della Sakalaga yozgan xatida doston to'rt ma'noga ega ekanini aytadi:

*Aynan ma'nosi–insonlarning narigi dunyodagi taqdiri;
Majoziy ma'nosi–bu dunyoda qilgan ishiga yarasha jazo yoki rohat topishi;
Axloqiy ma'nosi–insonni yomon yo'ldan qaytarish va yaxshilikka boshlash;
Yashirin ma'nosi–Beatrichega bo'lgan muhabbatning shunday asar yaratishga
ilhomlantirgan farog'at kuchini kuylashdir.*

«Ilohiy komediya» ning voqeasi murakkab emas: xayolida quyuq o'rmonda adashib qolgan Dantega uch yirtqich: arslon, bo'ri va qoplonga yo'liqadi. Ulardan qutulishni bilmay sarosimaga tushib turgan shoirning oldiga Vergiliy keladi. Antik shoir Danteni bu balolardan qutqarib, uni oxir dunyoning uch qismi bilan tanishtirish haqida oliy buyruq bo'lganini aytadi. Ustoz Danteni yetaklab do'zaxning to'qqiz

qavati, undagi jazolanuvchi gunohkorlar, ularning tarixi, jazolarning turlari bilan tanishtiradi. Jahannamning to‘qqizinchi qavatida jannatdan quvilgan Iblis tuzda abadiy to‘ng‘igan holatda. Uning yunglaridan shoirlar zinapoya sifatida foydalanib, yorug‘ dunyoga, okean o‘rtasida joylashgan a‘rof tog‘i oldidan chiqadilar. Ikkala shoirni antik mifda ham shu vazifani bajaruvchi Xaron qayiqda tog‘ etaklariga eltadi. Vergiliy a‘rofda ham Dantega yo‘lboshchilik qiladi.

Yangi zamonning birinchi vakili bo‘lgan Dante shoir, olim, faylasuflar hatto ba‘zi lashkarboshilar uchun Do‘zaxning birinchi qavatida, darboza oldida ma’lum joy (Lamb) yaratadi. Lamb moviy bulut ichida yorug‘ nurda joylashgan ajoyib qasr bo‘lib, unda isaviya dinidan avval yashagan va o‘zining ajoyib merosi bilan insoniyat ma’naviy boyliklarini yaratishda ulkan hissa qo‘shgan shoirlar Gomer, Goratsiy, Vergiliy, Ovidiy, Lukan jasur qahramonlar Gektor, Sezar, faylasuflar Sokrat, Platon, Demokritga o‘xshaganlar, Misr sultoni Salohiddin va boshqa qator shoir, donishmandlar anjumani tasvirlangan. Unda:

*Hisobdan Evklid, Batlimus, Galen, Gippokrat va Sino, Ibn Ro‘shd paydo-
Yangi g‘oyalarni tartib etgan chin.*

O‘z davrining vakili bo‘lgan Sharq falsafasi ta’siri ostida dunyoqarashi shakllangan shoir ustozlari Ibn Sino va Ibn Ro‘shdni Lambga joylashtiradi. Majusiy va musulmon donishmandlarini isaviya dini aqidalariga zid o‘laroq, jazodan qutqaradi, bu esa Dantega xos bo‘lgan yuksak gumanistik dunyoqarash bilan izohlanadi. Lekin Dante tushunchasidagi yuksak insonparvarlikka xilof harakatda bo‘lgan antik qahramonlar Odissey (Troyani ishg‘ol qilishidagi firibgarligi uchun), mifologik qahramonlar (o‘liklar dunyosida xizmat qiluvchi Xaron, Minos, Serber, Minotavr, Yupiterga qarshi chiqqan gigantlar) va yana boshqalar Dante tomonidan do‘zax azabiga duchor qilinadi. Do‘zaxning to‘qqizinchi qavati «Kotsit» abadiy muz ko‘lidan iborat, unda xoin va munofiqlar panoj topgan:

Biz u yerda bo‘lganmiz, bu satrlar dahshatli,

U yerda muzli qavatda soyalar shishada shoxcha ko‘ringanidek

Chuqurda bo‘lsa ham ko‘rinadilar.

Ko'lining ostini Dante "Dit" deb ataydi, unda na shamol, na olov, na harakat bor. Hamma joy shayton Lyutsiferning olti qanoti harakatidan muzlab qolgan, u joyda osmondan quvilib, yerga yiqilishida "A'rof" tog'i konusini hosil qilgan Lyutsifer-Iblis turadi. Uning uch og'zida uch xoin "Iuda", "Brut", "Kassiy" (Brut va Kassiy Rimda yashagan lashkarboshilar) jazo tortadilar. Dante yaratgan "Iblis" obrazi inson tushunchasidagi eng salbiy, jirkanch xususiyatlarning majoziy ramzi sifatida gavdalanadi. Ma'lum darajada ijobiy xususiyatlarga ega bo'lgan Miltonning (1608-1674) "Yo'qotilgan jannat" idagi isyonkor iblis, Gyotening (1749-1832) "Faust" idagi faylasuf Mefistofel, Lermontovning "Demon" i kabi jahon adabiyoti namunalarida yaratilgan Shayton obrazlaridan Dantening Iblisi ajralib turadi. Dantening ta'biricha, Iblis osmondan yiqilish jarayonida yer qa'rini shunday yorib kirganki, undan hosil bo'lgan jahannamda to'qqiz qavat do'zax joylashgan, tanasi esa yer kurrasining narigi tomonidan to'qqiz qavat "A'rof" tog'ini bo'rttirib chiqargan. Dante "A'rof" da hali u davrda hech kimning xayoliga kelmagan Janubiy yarim sharning g'arbidagi yulduzli osmonni tasvirlaydi.

Do'zaxga zid o'laroq jannatda doimo harakat hukm suradi. Jannat osmonlarining hammasida yorug'lik, nur, ruhiy kamolot hukmronlik qiladi. "Jannat" ning so'nggi uch bobi to'qqizinchi doira—Empireyning tasviriga bag'ishlangan. Empireydagi farishtalar koinotni harakatga keltiradilar. Endi Beatriche shoirni avliyo Bernardga topshirib, Bibi Maryam taxti oldida Momohavo yoniga o'tiradi. "Yangi hayot" da tasvirlangan ishq ma'budi "Amor" – ishq, quyosh va o'zga nur manbalarini harakatga keltiradi. Dantening tasavvurida u umuminsoniy axloq normalari-real borliqni ma'lum doirada saqlab turadi. Shunday qilib, ilohiy qudrat ramzi bo'lgan Amor, Beatrichega bo'lgan muhabbat, shoirning umum bashariyat sirini anglab yetishiga yordam beradi. Shoir yaratgan buyuk Epopeyani Golenishev-Kutuzov: "Dante antik mualliflar an'anasini tiklab, koinot sirlarini ochishga erishdi. Jahon adabiyoti rivojining yangi yo'llarini ochib beruvchi Dante dostonining inqilobiy mohiyati ham ana shundadir" deb to'g'ri baholaydi.

Dinlar madaniy inson ongi rivojlanishi bilan bu va u dunyoning tuzilishi,

insonlar vafot etgandan keyingi taqdiri masalasiga qiziqish orta boradi. Bu masalada insoniyat tarixidagi har bir din o'z ta'limotini ishlab chiqaradi. Bu dunyo tasvirida dunyo uch qism–osmon, yer va yer osti ba'zi o'rinda “Yer ostidagi suvdan iborat deyilsa, narigi dunyo tasvirida o'xshashlik kam bo'lgan. Faqat gunohkorlar yer ostida, jahannamda jazolanadilar, taqvodorlar osmonda, jannatda bo'ladilar” deyiladi. Ammo tafsilotni hech qaysi din batafsil ishlab chiqqan emas.

Dante italyan adabiy tilining ham yaratuvchisi hisoblanadi. Uning dostoni uslubida oddiy xalq tili oliy tabaqa kishilari tiliga xos tantanavorlik, rang-baranglik va dramatism bilan uyg'unlashib ketgan. Dante o'z davridagi ijokorlardan farqli o'laroq butun italyan millati nomidan gapirib, uning asriy orzu-armonlarini ifodalagan. Shuning uchun ham uning o'rta asrning so'nggi shoiri va ayni paytda, yangi davrning birinchi shoiri, deyishadi. Dante ijodi italyan adabiyoti va butun Yevropa madaniyati taraqqiyotiga katta ta'sir ko'rsatadi. Shoir ijodi adabiyotshunos olimlar tomonidan keng tadqiq etilgan. Dante asarlari jahon xalqlarining ko'pgina tillariga tarjima qilingan. "Ilohiy komediya" dostonining "Do'zax" qismi o'zbek tilida Abdulla Oripov tarjimasida nashr etilgan.

Dante Aligyerining 99 qo'shiqdan iborat, tersina janrida yaratilgan "Ilohiy komediya" asari meyoriga yetkazib tarjima qilinganligi tufayli tezda tilga tushdi.

"Ilohiy komediya" asari tersina –a-b-a-b-v-g-v-g (zanjir shakl) tarzidagi janrda qofiyalanadi. Asar tarjimasida orqali tersina vaznining ohangi va ritmi o'zbek adabiyotiga kirib keldi. Bu imkoniyatdan ustalik bilan foydalangan tarjimon asarni ayni vaznning o'zi orqali o'zbekchalashtirish bilan tarjimaning asliyatga nafaqat mazmunan, balki shaklan ham muvofiq bo'lishiga erishgan. Chunki "She'r bevosita ohangi orqali kishi ruhiga ta'sir etadi, kayfiyat uyg'otadi. Inson esa mazmun va ma'noni, fikr va ma'lumotni qanday kayfiyatda qabul qilishi juda muhim. Bir fikrning o'zi turli xil she'riy formaga solib ifodalansa, u holda har bir she'r odamga alohida ta'sir ko'rsatadi va uning qalbiga boshqa-boshqa ruhiy kechinmalarni uyg'otadi. Shu boisdan

she'rlarning g'oyaviy-estetik ta'siri ham har xil bo'ladi". Binobarin shakl va mazmuni bir-biridan ajratib bo'lmaydi. "Shakl va mazmun – yaxlitlikda, dialektik birlikda mavjud hodisalardir. Modomiki, she'rning tarjimasi ham to'rt muchasi butun mukammal asar bo'lishi talab qilinarkan, unda tarjima originalga muqobil holda shaklan ham mazmunan hamohang bo'lishi darkor"¹.

Birinchi qo'shiq (Voqea qisqacha tushuntirishdan boshlanadi)

Dante qorong'i va zulmat o'rmonda tun bo'yi adashib, tongga yaqin u yerdan bir amallab chiqib oladi va yuksak tepalikka ko'tarila boshlaydi. Ammo uning yo'lini qoplon, arslon va qashqir to'sib, qaytadan o'rmonga qisib bora boshlaydi. Shunda shoirning ro'parasida qadimgi dunyo shoiri Vergiliy paydo bo'ladi va taskin so'zlar aytadi. Uni Do'zax va Arosatdan omon-esson olib o'tajagini, Jannatga esa Beatriche olib kirajagini bildiradi. Shunday qilib, Dante Vergiliyning izidan ketadi.

Yerdagi umrimning yarmini yurib,
Zulmat vodiysida adashib qoldim.
Boqsam, bir o'rmonga ketibman kirib.

O, uni nega ham yodimga oldim,
Dahshatlarga to'la o'rmon edi u,
Esdan chiqarolmay necha yil topdim.

misralari bilan boshlanadi va har bir misra raqamlanadi.

¹ Саломов Ф. Таржима назарияси асослари. Тошкент 1980. 214-бет

XULOSA

Trecento – XIV asrda Italiyada yaratilgan eng buyuk va ajoyib asarlardan biri bo'lgan Dante Alligierining “Ilohiy kommedia” asari o'sh davr hayotini o'zida mukammal aks ettirgani va fantasiyaga boyligi bilan ajralib turadi. Yuqorida ta'kidlab o'tganimizdek ushbu asarda insonlarni ulug'lash, yomon yo'ldan qaytarish, ezgulikni targ'ib etish, yomonlik qilgan, fisq-u fasoga berilgan, mayshatdan voz kecha olmaydigan munofiq kimsalar, albatta, nariga dunyoda jazolanishi ko'zda tutilgan.

“Ilohiy komediya”da xalq maqollari darajasidagi mazmunan teran va badiiy yuksak hikmatli misra va baytlar ko'p – ularni bir yerga yig'ib, mavzusiga ko'ra joylashtirib chiqsa, insonga Allohni va o'zini tanitadigan, olam va odam mohiyatini anglatadigan, yashash sir-sinoatlarini o'rgatib, uni kamolot kasb etishga yo'llaydigan o'ziga xos “Hikmat kitobi” dunyoga keladi. Bu hikmatlar muqaddas kitobimiz Qur'oni Karim va Hadisi sharif kabi mo'tabar chashmalardan suv ichgani, qomusi bilim va katta hayotiy tajriba asosida yaratilgani, kundalik turmush voqealari negiziga ko'rilgani, xalqona soddalik, samimiyatga yo'g'rilgani, tasvir vositalariga boyligi, xassos ruhi ravonligi, jarangdorligi va ta'sirchanligi bilan butun dunyo ilmu adib ahlini hayratga solib kelayapti.

Ma'lumki, har qanday badiiy asar nafaqat g'oya va mazmun, balki estetik ma'nodan ham iborat bo'ladi. Chunonchi, keltirilgan misraning g'oyasi – halollikka, to'g'rilikka, diyonatga rag'bat bo'lsa, mazmuni – yerning eng halol, eng ishonchli omonat saqlovchi ekanligi, ekaningga hech qachon xiyonat qilmay, hamisha munosib tarzda uni qaytarishi. Estetik ma'nosi esa ana shu g'oya va mazmuni o'quvchi ongiga o'tkazadigan ta'siri-yu qalbiga bag'ishlaydigan ma'rifiy ziyosi hamda shu orqali aqlda uyg'otadigan fikr xulosasi-yu xalqda qo'zg'atadigan zavqu-shavqi, ya'ni halollik, to'g'rilik va diyonatni ulug'ligi, inson hayotida muhim o'rin tutishi, insoniylik mezoni va hayot tayanchi ekanligi.

Dante Aligieri qalamiga mansub bo'lgan "Ilohiy komedia"ni o'rganish undan saboq chiqarish, kerakli xulosalarni jamlash o'quvchilardan talab qilinadi. Darhaqiqat asar o'qishdan ko'zlangan asosiy maqsadlar: ta'lim-tarbiya olish, hayotda saodir bo'layotgan voqea-hodisalarga e'tiborli bo'lish, oq-u qorani farqlash kabi yuksak tushinchalardir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

Nazariy adabiyotlar

1. Tursunov U. Va boshqalar. Hozirgi O'zbek adabiy tili. Toshkent: 1965.356.
2. Zanichelli. Sambugar Strutture dell'Italiano. Bologna: 1985.639.
3. Corriere della sera. Il quotidiano. 1968.

Lug'atlar

1. Azizov A. A. Русско – Узбекский краткий словарь. Toshkent: O'qituvchi. 1988.
2. Aliqulov T. Ruscha – O'zbekcha O'quv lug'ati Moskva: Rus tili nashriyotri.1982.
3. Botayev.SH., Irisqulov A. Inglizcha – O'zbekcha O'zbekcha – Inglizcha lug'at. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi "Fan" nashryoti 2009.
4. Eshonqulov J. Ruscha – O'zbekcha lug'at. Qarshi: Nasaf nashryoti 2005.

Internet saytlari

1. www.ZiyoNet.uz
2. www.Google.ru
3. www.lib.it
4. www.ref.uz.